

en gård någon gång. Bönders söner och döttrar arbetade en tid hos andra bönder. Som en fas i en livscykel förefaller dock inte legoarbeta ha varit särskilt framträdande under 1500-talet enligt Anderssons undersökning. En medeltida ordning bestod och kontrollen över en underklass fördjupades.

Martin Anderssons bok är mycket läsvärd; en pionjärinsats och ett viktigt och inspirerande socialhistoriskt arbete.

Göteborgs universitet

THOMAS LINDKVIST

Ståle Holgersen, *Krisernas tid: Ekologi och ekonomi under kapitalismen* (Göteborg: Bokförlaget Daidalos 2022). 401 s.

Ståle Holgersen är docent och universitetslektor vid Örebro universitet och har skrivit boken *Krisernas tid: Ekologi och ekonomi under kapitalismen*. I denna bok tar han sig an två högaktuella samhällsfrågor; ekonomiska och ekologiska kriser. Detta utifrån ett marxistiskt perspektiv. I boken vill författaren visa på att kriser inte är undantaget under kapitalismen. De är inte ens ett tecken på kapitalismens svagheter, som de ibland kan framställas som, utan snarare en naturlig del av ekonomin. Kriserna löser även (om än tillfälligt då de underliggande kristendenserna är inbyggda i ekonomin) de problem som orsakade krisen. Kriser blir då, enligt Holgerson, endogena under kapitalismen. Detta i kontrast med uppfattningen som råder inom den dominerande neoklassiska ekonomisk teorin, där ekonomiska kriser snarare ses vara exogena chocker. Enligt författaren är det "vi i dag har lärt känna som ekonomiska kriser [något som] uppstod först när kapitalismen var relativt välutvecklat som ett institutionellt system" och detta ska ha skett på 1700-talet eller tidigt 1800-tal. Därmed var det på 1800-talet som de mer moderna (kapitalistiska) kriserna började att blomstra; vi gick därmed in i krisernas tid (s. 39–40).

Till att börja med vill jag säga att finns det många väldigt intressanta frågor att diskutera som inte ryms inom ramen för denna korta recension. Jag berör här bara några av mina tankar kring boken. Holgersen har satt en mycket hög ambitionsnivå och uppvisar en bred och gedigen beläsenhet inom de frågor som behandlas i boken. Men inte bara det. Författaren tar sedan läsaren igenom dessa olika områden på ett, vad jag anser vara, tydligt, pedagogiskt och inspirerande sätt, vilket definitivt inte är självklart i alla akademiska publikationer av denna typ. I boken ges läsaren doktrinhistoriska genomgångar gällande marxistisk kristeori och ekologisk marxism, inte sällan genom att författaren stannar upp och lyfter fram debatter som

förts mellan företrädare för dessa olika perspektiv. Han sätter själv ned foten i några av dessa debatter, som exempelvis teorier gällande kapitalismens kollaps. Som läsare ges man många historiska exempel på hur olika ekonomiska kriser sett ut, hanterats samt likheter och skillnader mellan dessa. Även empiriska exempel på ekologiska kriser ges. Slutligen förs även djupare teoretiska diskussioner och analyser kring hur dessa mer ytliga fenomen (kriser) kan och bör förstås som en del av det kapitalistiska produktions sättet (underliggande processer).

Författaren skriver själv att det inte är helt klart hur ekonomiska och ekologiska kriser kan kopplas samman. Här kan man även notera att när kris-begreppet diskuteras görs det ofta mer eller mindre synonymt med ekonomiska kriser. I kapitel fyra vill författaren binda ihop de ekologiska kriserna med de ekonomiska kriserna. För att precisera vad författaren menar med "yta/händelse" och "underliggande fenomen" studerar han dessa kriser på fem abstraktionsnivåer. De fem abstraktionsnivåer benämns på följande sätt: 1. chocken och händelsen, 2. den konkreta organiseringen av ekonomi och natur, 3. inneboende kristendenser i kapitalismen, 4. den eviga jakten på profit och 5. bruksvärde kontra bytesvärde. Även om författaren arbetar med abstraktionsnivåer lyckas han, enligt min mening, ändå göra detta på ett klart och tydligt sätt genom att konkretisera vad som faller in under dessa olika nivåer.

Det är framför allt på nivå 4 och 5 som de ekonomiska och ekologiska kriserna hittar sin gemensamma nämnare enligt författaren. Profiten, efter att den realiserats, måste återinvesteras i nya (expanderande) produktionsrundor, alltså ständig kapitalackumulation. Profitjakten leder även till att företag och producenter utsätts för ett tryck att hela tiden utveckla nya produkter och nya sätt att producera på, alltså en process av kontinuerlig och ständig teknologisk utveckling. Under kapitalismen blir tillväxt, enligt författaren, en slags bieffekt av den "den ständiga profitjakten". Enligt Marx leder den kapitalistiska varuproduktionen till att "varan" delas upp i ett bytes- och ett bruksvärde, där bruksvärdet står för det konkreta och (bytes)värdet för det abstrakta. Då produktion under kapitalismen sker för profit kommer alltså produktionen ske för att generera (bytes)värde. Det innebär även att många ting i vår värld (bruksvärden som naturresurser, djurliv, vatten och luft) tenderar att bli varor som säljs på en marknad (bytesvärden), vilket kan bidra till att förklara ekologiska problem som diskuteras i boken. Enligt författaren tar sig tillväxten under kapitalismen ett visst specifikt uttryck i form av en "metabolisk reva" (abstraktionsnivå 3) mellan samhälls-ekonomi och naturen. Denna reva driver på och skapar de konkreta ekologiska kriserna (som återfinns på abstraktionsnivå 1 och 2).

De kristerier som diskuteras i boken, framför allt teorier om överpro-

duktion och profitkvotens fallande tendens, återfinns även dessa på abstraktionsnivå 3. De underliggande fenomen som enligt dessa teorier leder till ekonomiska kriser kan även de länkas till abstraktionsnivå 4 och 5. Exempelvis blir då "överproduktion" ett problem under kapitalismen då det är överproduktion av (bytes)värden som är problemen, samtidigt som profitjakten driver ekonomin mot överproduktion av just (bytes)värden. Författaren poängterar att det är "en analytisk utmaning att röra sig mellan abstraktionsnivåer; det finns aldrig en tendens eller nivå som direkt determinerar allt annat. För att förstå hur kriser förvandlas från möjlighet till verklighet, för att tala med Marx, måste vi röra oss mellan nivåerna" (s. 104). Detta sätter fingret på vad jag anser vara såväl bokens styrka som dess svaghet. Det blir bitvis svårt att på ett tydligt och integrerat sätt diskutera å ena sidan klimatkrisen, å andra sidan ekonomiska och finansiella kriser. Inte minst eftersom klimatkrisen tenderar att röra sig på en helt annan tidsskala än vad ekonomiska kriser tenderar att göra. Detta gör att boken bitvis känns som två böcker; en bok om ekonomiska kriser och en bok om klimatkrisen och de ekologiska kriserna. Med detta sagt vill jag berömma Holgersen för att ta sig an dessa svåra och komplexa frågor på ett systematiskt och analytiskt sätt. Som nämnts tidigare finns det betydligt fler intressanta frågor att diskutera. Det är väl ett av de bättre betyg en bok kan få, att man vill diskutera mera!

Umeå universitet

JONATAN SVANLUND

Gunnel Cederlöf (red.), *The Imperial Underbelly: Workers, Contractors, and Entrepreneurs in Colonial India and Scandinavia* (London & New York: Routledge 2023). 224 s + xiv.

Antologin *The Imperial Underbelly* samlar åtta bidrag från olika författare. Länken mellan bidragen är att alla använder sig av arkivhandlingar från Joseph Stephens arkiv, som finns bevarat vid Linnéuniversitetet. Joseph Stephens (1841–1934) var entreprenör och blev förmögen som konstruktör och mellanhand vid den stora utbygganden av järnvägar i det brittisk-kontrollerade Indien under 1860-talet. Han kom sedermera att använda sitt kapital för att investera i Huseby bruk i Småland, vilket förklarar bokens geografiska fokus på Indien och Sverige.

Det är spännande med arkivmaterial som kan ge nya perspektiv på viktiga historiska skeenden, och arkivmaterial från mellanhänder som Stephens är inte så vanliga. Eftersom den sammanhållande länken för antologin är just arkivhandlingarna i sig, så är det också viss bredd på de teman som behan-